

XVI. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde Mâliye Ahkâm Katipleri

Rıfat Günalan*

Clerks of Maliye Ahkam Bureau in Ottoman Bureaucracy in the 16th Century

Abstract ■ One of the least examined areas in the field of Ottoman bureaucracy is the emergence of a class of clerks and further specialization of the bureaucracy into areas of expertise. Although the work on the Divan-i Hümayun clerks has enriched our knowledge about this class considerably, there has been no equal study for clerks of the Maliye Ahkam bureau. This article demonstrates that clerks of the Maliye Ahkam bureau worked together with the Divan clerks until the reign of Kanuni, and developed into an independent entity in his reign. I have examined 47 Ruus registers belonging to the period between 954 and 1001 (1547-1592) for appointments of finance clerks and their career paths. The transcripts of the documents found in the Ruus registers is also given at the end of the article.

Keywords: Ottoman Finance Bureaucracy, Department of Treasury, Clerk, Finance Chamber Clerks, Financial Registers

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen sürede Osmanlı bürokrasisinin oluşumunu ve gelişmesini sağlayan personelin en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz kalemlerde görev alan katiplerdir. Bürokrasi tarihinin incelendiği son dönemlerdeki çalışmalarda katiplik, Osmanlı tarihçiliğinin ilgi çekici alanlarından biri olmuş ve katipler üzerine oldukça kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Divan-ı Hümayun katipleri

* İstanbul Üniversitesi.

öne çıkmış mâliye ahkâm katiplerine temas eden herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir¹.

Bu makalede mâliye ahkâm katiplerinin tayin işlemleri, kariyer durumları ve mesleki gelişimleri, ruus defterleri temel alınarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece Osmanlı mali sisteminin bürokratik yüzünün mahiyeti ve çalışanlarıyla birlikte oluşan kariyer şekilleri hakkında fikir edinmek mümkün olacaktır.

Osmanlı bürokratik sisteminde mâliye bürokrasisi genel bürokratik örgütlenmenin bir parçası olmakla beraber zamanla uzmanlaşmış ve kendine has bir karakter kazanmıştır. Bu bakımdan mâliye bürokrasisi XVI. yüzyılda geniş bir bürokratik yapıya kavuşmuş ve kompleks bir örgütlenmeye sahip olmuştur. Esas unsurlarını katiplerin oluşturduğu Osmanlı tipi bürokratik örgütlenme Max Weber'in "Geleneksel egemenlik" kavramı çerçevesinde nasıl değerlendirilebilir? Yönetim biçimi Weber'e göre patrimonial özellikler gösteren Osmanlı Devleti'nin, idari ve askeri örgütlenmesi, sultanın şahsi iktidarının araçları durumundadır ve bu sistemde mevki ve itibarı tayin eden yasal düzen değil, hükümdarın lütfudur². Yönetimin kurallarını egemenlerin geleneksel konumları belirlemektedir. Bu sistemdeki görevliler resmi görevliler olmayıp sultanın kişisel hizmetçileridir³. Weber'e göre uzmanlaşma bürokrasinin en temel özelliğidir. Her memurun görev alanlarının belirlendiği ve kalemlerin görev sınırlarının çizildiği bir bürokratik örgütlenmede alt üst münasabetleri kişisellikten uzak, realite ve akılcılığa uygundur. Memurların bağlılığı şahıslara değil göreve ve kurallardır.

1 Bu çalışmalar için bkz. Halil İnalçık, "Reisülküttab", *İA*, IX (1964), 671-683; Feridun Emecen, "Âli'nin Ayn'ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtip Rumuzları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 35 (1994), s. 131-149; Erhan Afyoncu-Recep Ahıskalı, "Katip", *DİA*, c. 26, s. 55; Cornell H. Fleischer, "Preliminaries to the Study of the Ottoman Bureacracy", *Journal of Turkish Studies*, X (1986), s. 135-141; Christine Woodhead, "Research on the Ottoman scribal service, c. 1574-1630" *Festgabe an Josef Matuz, Osmanistik-Turkologie-Diplomatik*, Berlin 1992, s. 311-328; aynı yazar, "From scribe to litteratuer: the career of a sixteenth-century ottoman katib" *Bulletin of the British Society for Middle Eastern Studies*, IX, (1982), s. 55-74; Bilgin Aydın, "XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde Divan-ı Hümayun Katipleri", *Journal of Turkish Studies*, 31/1 (2007), s. 41-49.

2 Halil İnalçık, "Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasi Sistemi Tiplemesi", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 7, 1994, s. 5-8.

3 Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Ethem Ruhi Fırlı (Ankara: Umransay Yayınları, 1981), s. 331.

Halil İnalçık, Weber'in tarif ettiği şekliyle sultanizmin, İslami hükümlerden değil, temel felsefesini Bizans ve Sasanî'den almış olan halifelik kurumundan kaynaklandığı görüşündedir.⁴ İnalçık 16. yüzyıldaki gelişmiş biçimiyle, Osmanlı bürokratik örgütlenmesinin Weber'in tasvirini tam olarak yansıtmadığını ifade eder. Kanuni döneminde (1520-1566) Osmanlı bürokrasisi, yalnızca hükümdar kapısının bir parçası olarak görülemez. Bürokrasi, hükümdara mutlak bir tâbiyete dayanmamakta, belirlenmiş kural ve usuller ile kısmen “rasyonel” bir sistem içinde çalışan, içe dönük ve özerk bir organizasyona doğru evrilmektedir.⁵

Osmanlı bürokratik örgütlenmesinin profesyonelleşmesi ve rasyonelleşmesi daha çok XVI. yüzyıldaki gelişmelerin bir neticesidir. Bu dönemde Osmanlı mâliye teşkilatının başı olan Defterdara bağlı katipler iki gruba ayrılmaktaydı. Bunlardan ahkâm katibi olanlar mâlî hükümleri yazıyorlar diğerleri ise muhasebe kayıtları ve muameleleriyle meşgul oluyorlardı. Hüküm yazma, muhasebenin dışında ayrı bir uzmanlık işi olarak görülüyor ve muhasebe bilgisinin yanı sıra edebî bir yeteneği de gerektiriyordu. Bu sebeple mâliye ahkâm katiplerinin formasyonu Divan katipleriyle benzer bir nitelik arz ediyor ve bu iki grup erken dönemlerde bereber çalışıyordu. Bu hususta Fatih Kanunnamesi önemli veriler sunmaktadır. Rumeli defterdarına bağlı sınırlı sayıdaki mâliye personelinin unvan ve görevlerini belgeleyen ilk hukukî metin Fatih Kanunnamesi'dir. Kanunnameye göre küttab sınıfı içerisinde zikredilen ve hâce makamında olan dört görevli defterdarlığın ilk çekirdek kadrolarını oluşturmaktadır. Bunlar; *ruznameci*, *mukabeleci*, *mukâtaacı* ve *tezkiyecidir*⁶. Fakat kanunnamede defterdara bağlı olması gereken bu görevlilerle ilgili düzenlemeler defterdarla ilgili bölüm yerine katiplerle ilgili bölümde yapılmış ve katipler arasında bir ayırım yapılmaksızın reisülküttaba bağlı katipler de dahil olmak üzere bütün katiplerin “azl ü nasbı”ndan defterdarın sorumlu olduğu belirtilmiştir. Kanunnamede dikkat çeken bir diğer husus metinde mâliye ahkâm katiplerine yer verilmemiş olmasıdır. Bu kayıttan mâliye ahkâm katiplerinin reis katipleri ile beraber çalıştığı ve henüz ayrı bir grup oluşturmadığı ileri sürülebilir.

4 Halil İnalçık, “Sultanizm”, A.g.e., s. 9-10.

5 A.g.e., s. 21. Metin Heper de Weberci yaklaşımın Osmanlı bürokratik sistemini açıklamak bakımından yetersiz olduğunu belirtmektedir. Osmanlı sisteminin oluştuğu uzun yüzyıllar boyunca gelişen bürokratik yönetim geleneği, Weber modeli çerçevesinde ve esas itibarıyla karar verme sürecindeki olgusal temeller ile ilgili araştırmalar dolayısıyla anlamlı bulgular taşımamaktadır [*Bürokratik Yönetim Geleneği* (Ankara, 1974), s 164].

6 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tablilleri* (İstanbul, Fey Vakfı Yayınları, 1990), c. 1, s. 323.

Küttâb merâtibinde reisülküttâb, anun altına yeniçeri kâtibi, anun altına rûznâmecî, anun altına sipahiler kâtibi, anun altına mukâbelecî ve mukâtaacı, anun altına tezkirecî, anun altına reis kâtipleri oturur.

Yukarıda mezkûr olan küttâb hâce makâmındadır. Anlar dîvâna uzun yenli üst kaftanı ile geeler. Reis kâtipleri neferdîr ve bu zikr olunan küttâbın azl ü nasbı defterdârlarıma müfevvazdır. Anların hüddâmıdır.

Kanunnameden anlaşıldığına göre divan toplantılarında reisülküttâb, yeniçeri katibi ve mâliye katipleri divanda aynı protokol kurallarına tabidir. Bunların azil ve nasbları doğrudan defterdarlar tarafından yapılmaktadır. Kanunnamenin ilgili maddesinden anlaşıldığına göre Divan-ı Hümayun hacesi makamındaki mâliye katipleri, divanda diğer katiplerle beraber çalışmaktadır. Gerek kanunname gerekse bundan sonraki döneme ait arşiv belgelerinde Divan-ı Hümayun ve askeri teşkilatlara mensup katiplerin de defterdarların maiyetinde gösterilmesi, Divan ve Defterdarlık bürokrasisinin erken dönemlerde müşterek bir çalışma düzeni içinde olduğunun önemli bir kanıtıdır. Nitekim Fatih Kanunnamesi'nden az bir zaman sonra mâliye personelini isim ve kadrolar halinde olmasa bile sayısal büyüklük olarak tanımamıza yardım eden ve Ömer Lütfi Barkan tarafından 900/1494 tarihinden hemen sonra düzenlenmiş olabileceği tahmin edilen bir mevacib listesi⁷ Defterdara bağlı katip ve şakirtlerin yanı sıra "Katibân-ı Ahkâm-ı Dîvan" başlığı altında Divan'da beş katibin görevli olduğunu kaydetmekte fakat mâliye katiplerini ayrıca vermemektedir.

900/1494 tarihli mevacib listesinden sonra Bab-ı Defteri teşkilatı hakkında bilgi alabileceğimiz ikinci kaynağımız XVI. yüzyılın ilk çeyreğine ait bir *in'âmât defteridir*. Her yıl çeşitli vesilelerle devlet bürokrasisinde yer alan çeşitli cemaat mensuplarına, belirli bir hiyerarşiye göre verilen inam, adet, salyane ve sairenin kaydedildiği bu defter 909-933/1503-1526 yılları arasındaki kayıtları ihtiva etmektedir. Defterde inamlar mâliye görevlilerinin kıdem ve derecesine göre en yüksekte en aza doğru sıralanmıştır. Defterdarlığa bağlı katiplere de yaptıkları vazifelerine göre inam akçesi verildiği görülmektedir. Defter, Fatih devrinden sonraki dönemde mâliye teşkilatının gelişimini göstermesi bakımından da önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Fatih kanunnamesinde dört mâliye görevlisinden

7 Barkan tarafından 900/1494 tarihinden hemen sonra düzenlenmiş olabileceği tahmin edilen bu mevacib listesine göre hazine-i amire katip ve şakirdlerinin toplam sayısı 20 kişidir. Ömer Lütfi Barkan, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına ait Bir Bütçe Örneği", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953-1954), s. 309.

bahsedilmiş fakat katip ve şakirdlerin sayısı belirtilmemiştir. İn'âmât defterindeki 6 Rebiulevvel 909/29 Ağustos 1503 tarihine ait “Cemâ'at-i Kâtibân-ı Hızâne-i Âmire” başlıklı kayda göre mâliye görevlilerinin sayısı 11'dir. Mâliye kaleminde iki Ruznamçeci, iki muhasebeci, iki ahkâmcı ve üç tane mukâtaacı görev yapmaktadır. Ayrıca birer tane de katib-i hazine ve mukabeleci bulunmaktadır. Burada 11 mâliye görevlisinin yanı sıra paşalara bağlı katipler de hazine-i amire katipleri arasında sayılmıştır. Defterde mâliye ahkâm katiplerine işaret eden kayıtlar bunların henüz iki kişiden ibaret olduğunu ve müstakil bir sınıf teşkil etmediğini göstermektedir. Fakat bunların bahsi geçen mevacic listesindeki “kâtibân-ı ahkâm-ı dîvân” içerisinde yer alıp almadığını bilemiyoruz.

Fatih Kanunnamesi ve İnamat defterinden sonra mâliye kalemlerinin durumunu topluca görmemizi sağlayan üçüncü bir kaynak ise Kanuni döneminin başlarına ait bir bütçe defteridir. Mâliye katiplerinin bağımsız bir bürokratik yapıya kavuşması, Kanunî döneminin başlarında gerçekleştirilen düzenlemeler sonucunda olmalıdır. Ömer Lütfi Barkan'ın yayınladığı H. 933-934/(M. 1527-1528) mali yılına ait bütçede Bab-ı Defteri teşkilatına ait bir liste bulunmaktadır⁸. Bu listede defterdara bağlı yeni bir katip zümresi “Cemâ'at-ı Kâtibân-ı Dîvân tâbi'-i Defterdârân”⁹ şeklinde bütçede yer almıştır. “Kâtibân-ı Ahkâm-ı Dîvân”dan bağımsız olarak yeni bir katip zümresinin bu başlık altında kaydedilmesi bürokraside yeni bir yapılandırmanın gerçekleşmiş olduğuna işaret eder. Nitekim, Mâliyeden Müdevver Defter serisinden 7118 numaralı ve 955-956/1549-1550 tarihli defterde de “Cemâ'at-ı Kâtibân-ı Ahkâm tabi-i Defterdârân”¹⁰ ve “Cemâ'at-i Kâtibân-ı Dîvân tâbi'-i Defterdârân”¹¹ iki ayrı cemaat olarak bu defterde yer almaktadır. Bu belgeye göre her iki cemaat de 8 katipten oluşmaktadır. Bu başlıklardan dîvan katiplerinin de hala defterdarlara bağlı olduğunu anlıyoruz. Ayrıca defterdara bağlı katipler için de ilk kez ahkâm katibi sıfatı kullanılmıştır. Bundan önceki başlıklarda defterdara bağlı katipler sadece “Cemâ'at-ı kâtibân tabi-i defterdârân” şeklinde gösterilmekteydi.

Yukarıda tarihleri verilen dört defterde mâliye ahkâm katiblerine ait isim listeleri de yer almaktadır. 981/1573 tarihli defterde “Be-cihet-i Kâtibân-ı Ahkâm-ı Mâliye” başlığı altında verilen mâliye ahkâm katiplerinin sayısı sekiz iken bu sayı

8 Barkan, “H. 933-934...”, s. 308-326.

9 Barkan, “H. 933-934...”, s. 324.

10 BOA, *MAD*, nr. 7118, s. 50, 113.

11 BOA, *MAD*, nr. 7118, s. 10, 26.

982/1574 tarihinde 13'e çıkmış 990/1582 tarihinde ise 13 olarak kalmıştır. Defterdara bağlı olan ahkâm katipleri ayrı bir grup olarak varlıklarını XVII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürmüşlerdir. En son 1013/1604-5 tarihinde mâliye ahkâm katip grubu olarak 19 kişinin varlığı tespit edilmektedir. Bir müddet sonraki ruznamçelerde bu kayıtlar görülmemektedir. Mesela 1037/1627-1628 tarihli ruznamçede ulufeli mâliye, hazine katipleri ve şakirdleri belirtildiği halde ahkâm katipleri mevcut değildir.¹²

XVI. yüzyılın sonlarına doğru mâliye ahkâm katiplerinin statüsünde temel bir farklılaşmanın başladığı görülür. Bu farklılık, Osmanlı katip, çavuş ve müteferrika sınıflarının rikabda kalanlar ve seferliler olarak ikiye ayrılması şeklinde ortaya çıkmıştı. Rikab-ı hümayunda padişahla beraber kalan ve ancak padişah sefere çıktığı zaman sefere katılan görevlilerle, serdarlarla sefere katılan görevlilerin birbirinden farklı gruplar teşkil etmesi yeni bir gelişme olarak dikkat çekmektedir. Bu gelişmenin bir neticesi olarak gedikli katipler için ayrı defterlerin tutulduğu görülmektedir. Divan-ı Hümayun'da gedikli olarak anılan ve zeamet tasarruf eden 40 katibin listesini veren en eski defterlerden birisi H. 1012/M. 1604 tarihine aittir. Bu defterin kâtiplerle ilgili kısmı Feridun Emecen tarafından neşredilmiştir¹³. Bu defter I. Ahmed'in cülusu sonrasında beratlarını tecdid ettiren ve sefere ancak padişah çıktığında katılan zeamet sahibi kıdemli kırk Divan kâtibi, Defter-i Hâkânî ve Mâliye kâtipleri ile çavuşların listesini ihtiva etmektedir. Bu defter iki nüsha olarak hazırlanmış olup biri sadece o yıldaki yani 1012'deki durumu aksettirmekte diğerine ise 1018'e kadar vaki olan görev değişiklikleri, tayinler veya kadro boşalmaları ile ilgili kayıtlar eklenmiş bulunmaktadır.

Mâliye ahkâm katiplerinin bir cemaat teşkil etmesi, sayısal büyümesi ve maşaları hakkında mevacic defterleri önemli veriler sağlarken bu katipler zümresinin tayin işlemleri, kariyer durumları ve mesleki formasyonları ile ilgili kayıtlar ruus defterlerinde toplanmıştır. XVI. yüzyılda Osmanlı bürokrasinde tumar tevcihleri ve merkez bürokrasisi ile çeşitli eyalet ve livalara yapılan tayinlerin düzenli olarak kaydedildiği yeni bir defter serisi karşımıza çıkmaktadır. En eski örneği

12 Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık XVIII. Yüzyıl* (İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 2001), s. 62-66.

13 Feridun Emecen, "Ali'nin Ayn'ı: 'XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Katip Rumuzları'", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 35 (1994), s. 131-149. Defter Bâb-ı Asâfi Defterhâne-i Âmiri (BOA, A. DFE) nr. 68'de kayıtlıdır. Defterin başlık kaydı şöyledir: "Divân-ı Hümayûn hizmetine ta'yîn olunup min-ba'd serdarlar ile sefere gitmeyüp rikâb-ı hümayûn ile eşmek fermân olunan gedikli kırk nefer Divân kâtiplerinin defteridir."

954/1547 tarihli olan bu seri Ruus defterleridir. Osmanlı Devleti'ndeki bütün idarî ve askerî tayinlerin ve timar tevcihlerinin kaydedildiği 954/1547 tarihli ruus defteri merkezi idarenin ve Dîvân-ı Hümâyûn'un ana defter serilerinin ilk örneğini teşkil etmesi bakımından önemlidir. Yüzyıllar boyunca devam edecek bir kayıt geleneğinin mirası olan bu defter türünün de hangi tarihte ortaya çıktığı henüz bilinmemektedir.¹⁴

Ruus defterleri, XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı defterdarlık teşkilatının merkez ve taşra yapıları, defterdarlık yönetiminin menşeleri eyalet defterdarlıklarının teşekkülü ve buralarda görev yapan mâliye katiplerinin kimlikleri hakkında bilgi alabileceğimiz temel kaynaklardır. Bu defterlerde Bab-ı defteri teşkilatı içerisinde yer alan mâliye ahkâm katiplerinin tayin, terfi, maaş ve görevleri ruus kayıtları ile kronolojik olarak izlenebilmektedir.

XVI. yüzyıl ruus kayıtları mâliye ahkâm katiplerinin tayinlerinde devletin en üst bürokratlarının tavsiye ve iltimaslarının önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bunlar arasında; vezir ve beylerbeyilerin tavsiye mektuplarıyla,¹⁵ hanım sultan gibi sarayın nüfuzlu kişilerinin iltimaslarıyla¹⁶ ya da çeşitli defterdarların arzlarıyla tayin işlemleri yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁷ Tayin; başdefterdar, defterdar

14 Feridun Emecen, "Osmanlı Divanı'nın Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet," *TALİD* 3, s. 5 (2005): 107-139; Bilgin Aydın, *Osmanlı Bürokrasisinde Dîvân-ı Hümâyûn Defter Formlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (XV-XVI. Yüzyıl)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi İstanbul 2006, s. 66-100.

15 14 Zilkade sene 992 (17 Kasım 1584) tarihinde Kadri'nin mâliye katibi olması için Mısır Beğlerbeğisi Sinan Paşa mektup gönderdiği (BOA, MD. nr. 50, s. 40). Gurre-i Safer sene 998 (10 Aralık 1588) tarihinde Budun Zaîmi Mustafa'nın mâliye katibi olması için Bosna Beğlerbeğisi Mehmed Beğ mektup gönderdiği. (BOA, KK. nr. 252, s. 161). 17 Cemâziyelevvel sene 992 (27 Mayıs 1584) tarihinde Kâtib Şeyhî'nin tayini için Serdar Ferhad Paşa'nın mektub gönderdiği (BOA, KK. nr. 242, s. 322).

16 17 Cemâziyelevvel sene 992 (27 Mayıs 1584) tarihinde Vezir Mehmed Paşa'nın iltimâsıyla zu'emâdan Mehmed'in katip tayini (BOA, KK. nr. 242, s. 319). 13 Zilhicce sene 995 (21 Nisan 1587) Nişancı Paşa'nın iltimasıyla Mustafa b. Mihnet'in katip tayini (BOA, KK. nr. 249, s. 229). 13 Zilhicce sene 995 (21 Nisan 1587) tarihinde Mehmed b. Hasan'ın katip tayini (BOA, KK. nr. 249, s. 229).

17 Mizistre sancağında yedi bin akçe timardan ma'zûl Cezayir'in mülâzım kâtiblerinden Ali oğlu Hasan Kıbrıs beğlerbeğisi arzı mücibince zümre-i mezbûreye ilhâk olunmak buyuruldu. 23 Ramazan sene 992 (28 Eylül 1584) tarihinde Ali oğlu Hasan'ın Kıbrıs beylerbeyi arzı mucibince mâliye ahkâm tayin edildiği (BOA, MD. nr. 50, s. 162). Gurre-i Zilhicce sene 996 (22 Ekim 1588) tarihinde Defterdar arzı ile İbrahim katib tayin edildiği (BOA, A.RSK. nr. 1468, s. 1). 7 Cemâziyelevvel sene 997 (24 Mart 1589) tarihinde defterdâr arzı ile Hasan'ın mâliye katibi tayin

veya şikk-ı evvel defterdarlarının mümzâ tezkireleri ve hatlarıyla muamele görmekte¹⁸ ruus defterlerine kaydedilerek göreve tayin ve tevcih işlemi tamamlanmaktadır¹⁹. Üst rütbeli görevlilerin arz ve iltiması dışında bazen ehl-i kalem olup kitabet hizmetinde mahir olanlar kendi arzuhalleri üzerine de kitabet hizmetinde istihdam edilebilmektedir²⁰.

XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait ruus defterlerindeki mâliye ahkâm katibi tayinlerinden katiplerin menş'elerini de öğrenebilmekteyiz. Bu kayıtlar incelendiğinde ahkâm katiplerinin çok az kısmının çeşitli mâliye kalemlerinde şakird olarak görev yaptığı görülmekte olup bunlar; Başruznâmecî şakirdi²¹, Dergâh-ı âlî cebecilerinden tezkireci şakirdi²², Ruuslu Divan kâtipleri şakirdi²³, hazine şakirdi²⁴ şeklinde bir dağılım göstermektedir. Bunların dışında bazı mâliye ahkâm katiplerinin ise; beylerbeylerin yanında katiplik yapan kişiler olduğu ve beylerbeylerin iltimaslarıyla tayin olundukları anlaşılmaktadır.²⁵ Mâliye katipleri arasında; Ekrad sancağı örneğinde olduğu gibi sancak divan katibleri²⁶, zaimler²⁷, ulufeciyân-ı yemîn²⁸, ulûfeciyan-ı yesâr²⁹, sipahioglanları

edildiği (BOA, A. RSK, nr. 1469, s. 13). 21 Şevval sene 1001(21 Temmuz 1593) tarihinde Şikk-ı Evvel Defterdârı İbrahim Efendi'nin arzı üzerine Abdi b. Hüsâm'ın mâliye ahkâm kâtibi tayin olduğu (BOA, KK. nr. 253, s. 210).

18 BOA, KK. nr. 242, s. 314; BOA, KK. nr. 252, s. 118; BOA, A.RSK. nr. 1468, s. 1.

19 28 Ramazan sene 992 (27 Eylül 1584) tarihli bir kayıтта Mehmed b. Ferruh'un mâliye ahkâm kitâbetine tayin olduğu ve ruusa kaydolduğu (BOA, KK. nr. 244, s. 145.)

20 4 Cemâziyelâhir sene 995 (12 Mayıs 1587) tarihinde Zu'emâdan Ahmed'in yarâr, ehl-i kalem olup mâliye kâtiblerinden Hasan'ın hayatı ve ölümü bilinmediğinden yerine tayinini istediği ve göreve tayin edildiği. (BOA, KK. nr. 249, s. 8)

21 BOA, KK. nr. 225, s. 14.

22 BOA, KK. nr. 248, s. 131.

23 BOA, KK. nr. 252, s. 149.

24 BOA, KK. nr. 254, s. 206.

25 BOA, KK. nr. 242, s. 14, 322.

26 22 Cemâziyelevvel 992 (1 Haziran 1584) tarihinde mâliye katibi tayin edilen Cafer "Ekrad sancağında on dört bin beş yüz akçe timâra mutasarrıf olup Üveys Paşa'nın divan kâtibi" idi. (BOA, MD. nr. 50, s. 63). 23 Ramazan 992 (28 Eylül 1584) tarihinde mâliye katibi tayin edilen Ali oğlu Hasan "Mizistre sancağında yedi bin akçe timardan ma'zûl olup Cezayir'in mülâzım kâtiblerinden" idi. (BOA, MD. nr. 50, s. 162). 22 Zilhicce 997 (1 Kasım 1589) tarihinde mâliye katibi tayin edilen Derviş "ulûfeciyan-ı yesardan" idi. (BOA, KK. nr. 251, s. 180).

27 BOA, KK. nr. 249, s. 8; BOA, A. RSK. nr. 1470, s. 4; BOA, KK. nr. 252, s. 161.

28 BOA, KK. nr. 249, s. 19.

29 BOA, A.RSK, nr. 1470, s. 4; BOA, KK. nr. 251, s. 180.

gibi³⁰ askeri sınıftan gelenler ve mevkûfatçı³¹, gediksiz mâliye kâtibi³² ve mülâzım katiblikleri gibi bürokrasinin mali branşlarında görev yapanlar da bulunmaktadır³³.

Mâliye ahkâm katiplerinin tayin ve görevlendirmeleriyle ilgili tamamlayıcı bilgilere ruus defterlerinin dışında mâliye ahkâm defterlerinde de rastlanmaktadır³⁴; Rumeli timâr defterdârına hitâben yazılan bir tezkire'de Rumeli sipahilerinden Mustafa'nın mâliye ahkâm katibi görevinde bulunduğuuna dair tedkikat yapılması şu şekilde ifade edilmiştir³⁵:

İftihâru'l-ekârim ve'l-efâhim Rumeli tîmâr defterdârı -zîde izzuhû -tezkire varıcak ma'lûm ola ki Rumeli sipâhilerinden Dersa'âdet'de ahkâm-ı mâliye kâtibi olan iş bu dârende-i hurûf kîdvetül-muharrirîn Mustafa, Divân-ı Hümâyûn'da mâliye kâtibi hizmetinde olduğu ma'lûm olmak için defterde mahallinde kayd olunması için tezkire taleb eylemeğin gerekdir ki mezbûr kitâbet hizmetinde olduğın mahallinde kayd itdiresiz gediğine zarar müterettib olmak ihtimali olmaya deyû tahriren fi 23 Şevval sene 984.

Mâliye ahkâm defterinde kayıtlı başka bir tezkirede ise, mâliye ahkâm kitâbetine tayin edilen katibin berat kaydının Rumeli timâr defterdarı tarafından kendi uhdesindeki ruznamçe defterine kaydedilmesi istenmektedir. Tezkirede mâliye katibi tayin edilen Katip Ahmed'in daha önceki görevi, timârının nerede olduğu ve miktarı, tayin tarihi gün, ay ve yıl olarak kaydedilmiştir. Tezkire'nin Rumeli timâr defterdârına hitâben yazılması katibin Rumeli ahkâm ının yazımında görevlendirileceği kanaatini oluşturmaktadır³⁶:

Rumeli'nin timâr defterdârına tezkire, mukaddema Cezayir-i Garb beğlerbeğisi iken vefât iden Ahmed Paşa'nın kullarından olup Paşa sancağından Filibe nâhiyesinde dokuz bin sekiz yüz elli akçe timâra mutasarrıf olan Kâtib Ahmed -zîde kadruhû- sene 976 Saferi'nin yirmi üçüncü gününde Mâliye Ahkâm katibleri

30 BOA, KK. nr. 225, s. 14.

31 BOA, KK. nr. 249, s. 229.

32 BOA, A. RSK, nr. 1469, s. 3, 13.

33 BOA, KK. nr. 244, s. 75; BOA, MD. nr. 50, s. 40.

34 BOA, D. EVM. nr. 26278; BOA, KK. nr. 249, s. 19; BOA, KK. nr. 248, s. 135; BOA, KK. nr. 252, s. 149, 232; BOA, KK. nr. 254, s. 166, 210, 213.

35 BOA, MAD. nr. 7534, s. 1425.

36 BOA, D. EVM. nr. 26278, s. 90.

zümresine ilhak olunmak emr olundukda imdi mezkûrun ismin defterine vech-i meşrûh üzre kayd itdiresiz.

Tahrîren fi 11 Rebî'ulâhir sene 976

Derkenar: An yed-i Ahmed Beğ el-mezbûr

Mâliye katiplerinin çeşitli nedenlere bağlı olarak görevle ilişiği kesilebilmekteydi. Bu durum katibin görevini suistimal etmesi sebebiyle azli şeklinde olabildiği gibi, görevde tembellik edilmesi veya göreve sebepsiz gelinmemesi, kâtibin ihtiyarlık, hastalık veya kendi isteğiyle görevinden feragat etmesi şeklinde de gerçekleşmektedir. Ruus defterlerindeki bilgilere göre görevden el çektirmenin en önemli nedenlerinin başında sahtekarlık gelmektedir³⁷. Kendisine verilen göreve gelmeyen ve mesleğinde tembellik eden katiplerin yerine de başkaları tayin edilmektedir³⁸. Mâliye bürolarında çalışan katiplerin yerine yeni bir tayin yapılması durumunda bunların kitabet ilminde mâhir, erbâb-ı kalem, müstakim ve güvenilir kimseler olduğu özellikle vurgulanmaktadır³⁹. İhtiyarlık ve hastalık sebebiyle görevden feragat edenlerin yerine yapılan tayinlerde, görevin öncelikle katibin kendi akrabasından birisine tevcih edildiği anlaşılmaktadır⁴⁰. Katipler, akrabası veya yetişmiş erkek çocuğu olmaması durumunda başka biri adına da görevden feragat edebilmekteydiler⁴¹.

37 9 Rebî'ulevvel sene 990 (3 Nisan 1582) tarihinde Mâliye kâtiblerinden Mirâşan dimekle ma' rûf Mustafa Bey'in tezvîr ve telbîsi zâhir olmağla kitâbetten ref' olunup yerine sipâhî oğlanlar zümresinden Mehmed kâtib tayini (BOA, KK. nr. 239, s. 314). 26 Rebîulâhir sene 997 (14 Mart 1589) tarihinde mâliye kâtiblerinden Altı Boğçaoğlu olan (boş) tezvîr hüküm yazup ref' olunmak fermân olunmağın zümre-i mezbûrede gediksiz hizmet iden Hasan mezbûrun yerine kâtib tayini (BOA, A. RSK. nr. 1469, s. 3, 13).

38 24 Şevval sene 1001 (24 Temmuz 1593) tarihinde mâliye kâtiblerinden Ahmed'in ortadan kaybolduğ geduği mahlul olmağın Rıdvan b. Durdu'nun kitâbet ilminde mâhir ve müstakim olması sebebiyle yerine tayin olduğı (BOA, KK. nr. 253, s. 213); (BOA, KK. nr. 249, s. 8, 166).

39 16 Zilhicce sene 997 (26 Ekim 1598) tarihinde mâliye kâtiblerinden vefât eden Ahmed'in yerine Erbâb-ı kalemde Bilâl b. Mehmed'in tayini (BOA, KK. nr. 252, s. 118). 15 Ramazan sene 999 (7 Temmuz 1591) tarihinde mâliye kâtiblerinden Mahmud'un ölümü üzerine göreve erbâb-ı timârdan Abdullah oğlu Mahmud'un tayini (BOA, A. RSK. nr. 1473, s. 59)

40 20 Safer sene elf (7 Aralık 1591) tarihinde, mâliye kâtiblerinden Abdülkadir kendi isteğiyle kitâbeti akrabasından Mehmed'e ferâgat etmiştir. (BOA, A. RSK. nr. 1473, s. 235). 18 Şevval sene 1001(18 Temmuz 1593) tarihinde Kâtib Ahmed pîr, ihtiyâr ve marîz olması sebebiyle kitâbetini hazîne şâkirdlerinden oğlu Mehmed'e ferâgat etmiştir. (BOA, KK. nr. 254, s. 206).

41 24 Şevval sene 1001(24 Temmuz 1593) tarihinde mâliye kâtiblerinden Ali b. Mehmed kendi isteğiyle görevini Hüseyin Çavuş b. Mehmed'e ferâgat etmiştir. (BOA, KK. nr. 253, s. 213).

Ruus ve Mâliye ahkâm defterlerindeki tayin kayıtlarından mâliye ahkâm katiplerinin aldıkları maaşlar hakkında da bilgiler elde etmek mümkündür. Mâliye katiplerine tımar verilmesi kanun değildi ancak buna rağmen bazı mâliye katipleri muhtemelen babalarından kalması veya başka bir görevde iken tımar tasarruf etmeleri sebebiyle tımar sahibi bulunmaktaydılar⁴². Mâliye ahkâm defterlerinden, mâliye katiplerine görev karşılığı gelir olarak berât-ı hümayûnla bazı köylerin tımar olarak verildiği⁴³, tımar sahibi mâliye katiplerinin avarız, kürekçi, nüzul gibi vergilerden muaf olduklarını göstermesi açısından önemlidir.⁴⁴ Ayrıca verilen emirlerle, diğer timâr sahipleri gibi bunlara verilen tımar arazilerine de mevkufat eminleri, subaşılar, beylerbeyi gibi devlet görevlilerinin müdahalelerinin önüne geçilmekteydi.⁴⁵

Ulufeli mâliye katipleri ise, hizmet yılına ve başarısına göre değişen miktarda günlük olarak hesaplanan bir meblağı hazinenin nakit para durumuna göre üç ayda bir alırlardı. Katiplerin en önemli gelirleri ise kalem harçları idi. Bürolarda katiplerin düzenlediği evrak için iş sahiplerinden belirli bir miktar para tahsil edilir ve bunun bir kısmını işi yapan katip alırken geri kalanı kesedar veya başhalife eliyle biriktirilirdi. Orta akçesi adı verilen bu paradan kalemin masrafları görüldükten sonra geri kalanı o dairede hizmet eden bütün görevlilere dağıtılırdı. Tımar ve ulufe almayan katipler geçimlerini bu paradan sağlardı⁴⁶. Mâliye katipleri ulufe tasarruf etmekteyken XVII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren artık maaş almamaya başlamışlardır. Bundan sonraki gelirleri sadece kalem harçlarından karşılanmış olmalıdır⁴⁷.

Defterdarlık ve Divan katiplerinin bir kısmına XVI ve XVII. yüzyıllarda “salyâne” adı altında bir para verilmekteydi. Katipler yıllık olarak 1000-3000 akçe civarında bir para almaktaydılar⁴⁸. Katiplerden birinin ölümü veya başka bir sebepten görevden ayrılması durumunda onun salyanesi kurumdaki diğer bir katiibe verilirdi⁴⁹.

42 BOA, *MAD*. nr. 7534, s. 1396; BOA, *MD*. nr. 50, s. 63, 162; BOA, *KK*. nr. 242, s. 75, 322; BOA, *KK*. nr. 248, s. 10, 135. BOA, *A*. *RSK*. nr. 1473, s. 59.

43 BOA, *KK*. nr. 67, s. 96.

44 BOA, *KK*. nr. 67, s. 66.

45 BOA, *MAD*. nr. 7534, s. 1220, 1396.

46 Erhan Afyoncu-Recep Ahıskalı, a.g.e, s. 55.

47 Erhan Afyoncu-Recep Ahıskalı, *Katip, DİA*, c. 26, s. 55.

48 BOA, *KK*. nr. 254, s. 166.

49 Erhan Afyoncu-Recep Ahıskalı, a.g.e, s. 55.

Maliye ahkâm katiplerinin görevleri, tayin kayıtlarında, mali konulardaki hükümleri yazmak olarak belirtilmekle beraber katiplerin, kendi asli görevlerinin dışında başka görevlere de tayin edildikleri görülmektedir. Trabzon sancakbeyi ve kadısına hitaben yazılan 981/1573 tarihli hüküm, Trabzon'daki gayr-ı müslimlerin cizye ve haraç vergisinin tahsilinde mâliye ahkâm katiplerinden İbrahim'in görevlendirildiğini göstermektedir⁵⁰. Hazineye borcu olan kişilerin borçlarının tahsil edilip hazineye teslim edilmesi için de ahkâm katiplerinin tayin edildikleri oluyordu⁵¹. Ancak bu görevlendirmelerin mâhiyeti belgelerden anlaşılmamaktadır. Herhalde bu tür görevlendirmeler yeterince güvenilir ve ehliyetli vergi toplayıcısı memurun bulunmamasıyla veya mâliye ahkâm katiplerinin vergi tahsili konusunda uzman olmalarıyla açıklanabilir.

Maliye ahkâm kâtiplerinin kitabet hizmetinde kullandıkları yazı malzemeleri ve kırtasiye malzemeleri hakkında yine mâliye ahkâm defterlerinde kayıtlı bazı tezkirelerden bilgiler edinmek mümkündür. Genelde İstanbul hassa harcı eminine hitaben yazılan bu tezkirelerde; mâliye ahkâm katiplerine üç ayda bir yüz deste kağıt verildiği⁵², bazen bu sayının ihtiyaca ve yapılan işleme göre değiştiği görülmektedir⁵³. Yine kağıt miktarının, kağıdın yapısına ve adına göre değişiklik arzettiği “üç ayda bir sekiz huzme kağıt verilmesi⁵⁴” gibi, kalemlerde ihtiyaç duyulan kağıdın devlet tarafından sağlandığına dair bilgiler mâliye ahkâm katiplerinin iş yoğunluğunu anlamak açısından da önemlidir. Ayrıca bu kayıtlarda kağıtların verilmiş sebepleri olarak; “mîriye âit ahkâm-ı şerîfe yazılmak⁵⁵”, “avâriz, kürekçi, cenkçi ve peksimet hükümleri yazmak⁵⁶” ve “mühimmât-ı mîrî yazmak⁵⁷” gibi ifadeler mâliye ahkâm katiplerinin yazışma yaptıkları mevzuları belirtmesi açısından da önem arz etmektedir.

17 Muharrem 984/16 Nisan 1576 tarihli Şehreminine hitaben yazılan başka bir tezkirede sadece Dîvân-ı Hümâyûn ve mâliye tezkirecilerinin hüküm yazmadığı Anadolu tezkirecesinin de mîrî mühimmâtı yazdığı aynı miktarda

50 BOA, MAD. nr. 7534, s. 39, 47.

51 BOA, MAD. nr. 7534, s. 1264.

52 BOA, KK. nr. 67, s. 133; BOA, MAD. nr. 2775, s. 318, 529.

53 BOA, KK. nr. 67, s. 335; BOA, MAD. nr. 2775, s. 212; BOA, MAD. nr. 7534, s. 1695.

54 BOA, KK. nr. 67, s. 425.

55 BOA, KK. nr. 67, s. 296.

56 BOA, KK. nr. 67, s. 425.

57 BOA, MAD. nr. 7534, s. 44, 1695.

kağıdın bu görevliye de verilmesi gerektiğinin ifade edilmesi, tezkirecilerin de aynı görevde istihdam edildiğini açıklaması açısından önemlidir. Ancak Anadolu tezkirecisinin bu işi sürekli mi yoksa ihtiyaç halinde mi yaptığı bu tezkireden anlaşılmamaktadır⁵⁸.

Bazı kayıtlardan hac için izin alarak muayyen bir süre görevinden ayrılan mâliye katiplerinin İstanbul'a döndüğünde görevlerine kimsenin müdahale etmemesi mâliye ahkâm defterinde yer alan 27 Rebiülâhîr 984/24 Temmuz 1576 tarihli bir sebep-i tahrir hükmünde şu şekilde ifade edilmektedir⁵⁹;

Sebeb-i tahrir yazıla ki

Divân-ı hümâyûnum mâliye katiblerinden iş bu dârende-i fermân-ı hümâyûn Ahmed Muhtar -zîde- iş bu sene-i mübâreke de tavâf-ı Ka'be-i beytül-harâm, ziyâret-i ravza-i hazret-i seyyidül-enâm aleyhi'l-fazl ve ekmelüs-selâm için niyet-i azîmet idüp südde-i sa'âdetimden icâzetnâme-i hümâyûnum taleb eylemeğın iş bu emr-i şerîfim virildi ziyâret-i Harameyn-i şerîfeyn idüp geldikten sonra kemâkân hizmetinde olup kimesne mâni' ve müzâhim olmaya deyû tahrîren fi 27 Rebi'ül-âhîr sene 984

Belgeden anlaşıldığına göre katipler, hac ve seferlere katılma durumunda işlerini kaybetmemeye karşı bir garanti olarak ellerinde bir hüküm bulundurmayı gerekli görüyorlardı. Özellikle de görevden ayrı kalma süresinin uzaması durumunda buna daha çok ihtiyaç duyuluyor olmalıdır.

Sonuç

XVI. yüzyıl mevâcib, ruus ve mâliye ahkâm defterleri, mâliye ahkâm katiplerinin müstakil bir cemaat teşkil etmesi ve sayısal olarak teşkilatının gelişimini göstermenin yanı sıra katiplerin menşeleri, maaşları, görevleri ve muafiyetleri hakkında detaylı bilgi sağlamaktadır. Ruus kayıtları, mâliye bürokrasisinde yer alan katiplerin statüsünün sıklıkla değiştiği mâliye kalemlerinin durumunu takip açısından da önemlidir. Ruus defterlerindeki tayin kayıtlarından yola çıkarak her bir katip için kariyer basamaklarını takip etmek ve tayinlerin hangi oranda hangi kalemlerden veya kimlerin iltimasıyla yapıldığını tespit etmek mümkündür. Ayrıca ulufeli katipler ile timar sahibi katiblerin statülerinde gö-

58 BOA, MAD, nr. 7534, s. 44.

59 BOA, MAD, nr. 7534, s. 620.

rülen farklılaşmaları da ruus defterleri ortaya koymaktadır. Bütün bu bilgiler Osmanlı bürokrasisinin nasıl şekillenmiş olduğunu göstermesi yanında iş rutini ve ağırlığının mahiyeti hakkında modern telakkiler ışığı altında farklı bir açılım da sağlar. Sağlam Osmanlı bürokratik geleneği içinde modern çağ öncesi devlet yapılanmalarını “patrimonyal” izahların dışına taşırabilen bir yönelimi de ortaya koyar.

XVI. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde Mâliye Ahkâm Katipleri

Öz ■ Osmanlı bürokrasisinin en temel unsurlarından biri olan katipler sınıfının ortaya çıkışı ve bürokrasinin gelişmesine bağlı olarak uzmanlık alanlarına ayrışması Osmanlı bürokrasi tarihinin henüz yeterince incelenmemiş alanlarından biridir. Divan-ı Hümayun katipleri hakkındaki çalışmalar bu sınıf hakkındaki bilgilerimizi önemli ölçüde zenginleştirmiş olmasına rağmen mâliye ahkâm katipleri için aynı ölçüde bir ilgi sözkonusu olmamıştır. Bu makalede, Osmanlı bürokrasisinde mâliye ahkâm katiplerinin Kanuni dönemine kadar Divan katipleriyle birlikte faaliyet gösteren küçük bir grupken bu dönemden itibaren bağımsız bir yapıya kavuştuğu tespit edilmektedir. Çalışmada ayrıca XVI. yüzyıl ruus defterleri esas alınarak 954-1001/1547-1592 tarihleri arasına ait 47 defter taranmış ve mâliye ahkâm katiplerinin tayin işlemleri, kariyer durumları ve mesleki formasyonları bu kaynak grubu çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ruus defterlerinde tespit edilen belgelerin transkripsiyonu da ek olarak makalenin sonunda verilmiştir. mâliye ahkâm katiplerinin fonksiyonlarına yönelik izahlar ve katiplerin bürokratik faaliyetleri, daha önceki bir çalışmamızda mevcut olduğundan, çalışmada bu hususlara temas edilmemiştir.⁶⁰

Anahtar kelimeler: Osmanlı Mâliye Bürokrasisi, Defterdarlık, Katip, Mâliye Ahkâm Katipleri, Mâliye Ahkâm Defterleri

60 Bunun için bkz. Rifat Günalan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Defterdarlık Teşkilatı ve Bürokrasisi : XVI. Yüzyıl Maliye Ahkâm Defterleri* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2010), XIV, s. 74-95.

XVI. YÜZYIL RUUS DEFTERLERİNDE MALİYE AHKÂM KATIPLERİ TAYİN KAYITLARI

Kitâbet der cânib-i mâliye

Silahdâr Mustafa Beğ oğlu olup başruznâmecinin şâkirdi olan Osman mâliye kâtiblerine ilhâk olunmak [buyruldu].

8 Muharrem sene 980

KK. nr. 225, s. 14

Kitâbet-i mâliye

Mâliye kâtiblerinden Miraşan dimekle ma'rûf Mustafa Beğ tezvîr ve telbîsi zâhir olmağla kitâbetten ref olunup yerine sipâhî oğlanlar zümresinden Mehmed kâtib olmak mâliyeden buyuruldu.

9 Rebiulevvel sene 990

KK. nr. 239, s. 314

Kitâbet

A'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhîrîn Hoca Efendi hazretlerinin akrabâsından olup bi'l-fi'il Dîvân-ı âlîşan kâtibleri şâkirdlerinden olan Dervîş Çelebi'ye berevât-ı ahkâm-ı şerîfe tahrîr eylesün deyû

9 Rebûlevvel sene 990

KK. nr. 239, s. 362

Kitâbet-i mâliye

Defterdar efendinin mûmzâ tezkiresi mûcibince Feridun Beğ'e tâbî' olan Ali mâliyeye kâtib olmak buyuruldu.

13 Rebûlevvel sene 992

KK. nr. 242, s. 218

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Üveys Paşa mektub gönderüp Ekrad sancağında on dört bin beş yüz akçe timâra mutasarrıf olan kendünün dîvan kâtibi Cafer için yarar, ehl-i kalem olduğun bildirüp Dîvân-ı Hümâyûn kitâbeti recâsına arz itmeğın zümre-i mezbûreye ilhâk olunmak buyuruldu.

22 Cemâziyelevvel sene 992

MD. nr. 50, s. 63

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Vezer Mehmed Paşa hazretleri iltimâsıyla zu'emâdan Mehmed kâtib olmak buyuruldu.

Derkenar:Bâ-hatt-ı defterdâr efendi

17 Cemâziyelevvel sene 992

KK. nr. 242, s. 319

Kitâbet-i mâliye

Serdar Ferhad Paşa hazretleri mektub gönderüp sâbıkâ Hamidili beği iken fevt olan Ahmed Beğ'in kâtibi olup altı bin akçe timâra müstehak olan Kâtib Şeyhî için yarar ehl-i kalemdir deyû mâliyeden kâtib olmasın ricâ itmeğın mâliye kâtiblerinden olup vefât iden Mümin nâm kâtibin gedüğü mahlûl olmağla verilme buyuruldu.

Derkenar:Bâ-hatt-ı emîn

17 Cemâziyelevvel sene 992

KK. nr. 242, s. 322

Kitâbet-i mâliye

Zekeriye Efendi mülâzımlarından Ali b. Fazlullah ehl-i kalem olup mâliyede kâtib olmak buyuruldu

Derkenar:Bâ-hatt-ı hümâyûn

Gurre-i Şehr-i Ramazanü'l-mübârek sene 992

KK. nr. 244, s. 75

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mizistre sancağında yedi bin akçe tımardan ma'zûl Cezayir'in mülâzım kâtiblerinden Ali oğlu Hasan Kıbrıs beğlerbeğisi arzı mûcibince zümre-i mezbûreye ilhâk olunmak buyuruldu.

23 Ramazan sene 992

MD. nr. 50, s. 162

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Bundan akdem Mehmed b. Ferruh nâm kimesne ehl-i kalem olmağın kâtib olmak fermân olmağın hâlâ ruusa kayd olunmak buyruldu.

28 Ramazan sene 992

KK. nr. 244, s. 145.

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mısır Beğlerbeğisi Sinan Paşa mektub gönderüp 9 akçe ile mâliye kâtiblerinden olan Ahmed Muhyârî fevt olup kitâbeti mahlûldür deyû ruznâme hizmetine istihdâm Kadri ehl-i kalem olmağla mezbûra verilmek recâsına arz itmeğın buyuruldu

Müteveffâ beğ ulûfesiyle

14 Zilkade sene 992

MD. nr. 50, s. 40

Kitâbet-i mâliye

Karlıli sancağında timâra mutasarrif olan Kâtib Mustafa ehl-i kalem olmağın mezbûr Mehmed'in kitâbeti buyruldu

28 Şaban sene 994

KK. nr. 248, s. 10

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Zu'emâdan Ahmed yarâr ehl-i kalem olup mâliye kâtiblerinden Hasan'ın hayâtı ve memâtı nâ-ma'lûmdur deyû recâ itmeğin mezbûrun gedüğü verilmek [buyuruldu].

Derkenar: Tâbi'-i defterdâr-ı Şıkk-ı Sâni

4 Cemâziyelâhir sene 995

KK. nr. 249, s. 8

Kitâbet-i mâliye

Kâtiblerden Hüseyin Ayasofya kâtibi olup yeri mahlûl olmağın ulûfeciyan-ı yemîn zümresinden on akçesi olan Kâtib Mehmed mâliye kâtibi olmak buyuruldu.

9 Cemâziyelâhir sene 995

KK. nr. 249, s.19

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mâliye kâtiblerinden tezkireci olan İbrahim'in gedüğü mahlûl olmağın yerine Musli ve zümre-i mezbûrdan Mehmed mülâzım hizmetine gelmemekle onun dahî Hüseyin nâm kimesne ehl-i kalem olmağla fermân olunduğuna başdefterdâr İbrahim mûmzâ tezkire virmeğin kayd olunmak

Derkenar: Mezkûr Mustafa'nın tezkiresi min ba'd verildi

10 Şevval sene 995

KK. nr. 249, s. 166

Kitâbet-i mâliye

Mâliye kâtiblerinden Eyüp fevt olup yeri mahlûl olmağın yerine Mustafa b. Mihnet kâtib olmak buyuruldu.

Derkenar: Bâ-iltimâs-ı hazret-i Nişancı Paşa

13 Zilhicce sene 995

KK. nr. 249, s. 229

Kitâbet-i mâliye

Sâbıkâ mevkûfatçı iken bilâ sebep yeri alınan Baki Mehmed b. Hasan, Mihri Hatun iltimâsıyla mâliye kâtiblerine ilhâk buyrulmuştur

13 Zilhicce sene 995

KK. nr. 249, s. 229

Kitâbet-i mâliye

İbrahim kâtibin yerini Haydar Kâtib bilâ sebep almışdır deyû girü mukarrer olmak buyuruldu.

Derkenâr: Defterdâr arzı ile almış imiş

Gurre-i Zilhicce sene 996

A.RSK, nr. 1468, s. 1

Kitâbet-i ahkâm

Mâliye kâtiblerinden altılı acemioğlu olan (boş) tezvîr hüküm yazup ref olunmak fermân olunmağın zümre-i mezbûrede gediksiz hizmet iden Hasan mezbûrun yerine kâtib olarak buyuruldu.

26 Rebûlâhir sene 997

A.RSK, nr. 1469, s. 3

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mâliye kâtiblerinden altılı acemioğlu olan (boş) tezvîr hüküm yazup def olunmak fermân olmağın zümre-i mezbûrda gediksiz hizmet eden Hasan mezbûrun yerine kâtib olmak buyuruldu.

26 Rebûlâhir sene 997

A.RSK, nr. 1469, s. 13

Kitâbet-i ahkâm

Mâliye kâtiblerinden Cafer Divân-ı Hümâyûn kâtiblerine ilhâk olunup ge-
düği mahlûl olmağın zu‘emâdan Hasan ehl-i kalem olmağın mezbûrun yerine
kâtib olmak buyuruldu.

Derkenâr: Defterdâr arzıyla

7 Cemâziyelevvel sene 997

A.RSK, nr. 1469, s. 13

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mâliye kâtiblerinden olan Yusuf da mal defterdârı olup kitâbeti mahlûl olma-
ğın ulûfeciyân-ı yesârdan üçüncü bölümde on dört akçe ulûfesi olan Abdülkadir’e
ehl-i kalem olmağın verilmek buyuruldu.

13 Cemâziyelevvel sene 997

A.RSK, nr. 1470, s. 4

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Hızâne-i Âmire Defterdârı Hasan Efendi müzmâ tezkire gönderüp mâliye
kâtiblerinden iken fevt olan Kâtib Mehmed’in kitâbeti mahlûl kalup ve mâliye
cânibinden kâtib az olup hizmeti asîr olmağla İspir sancağında sekiz bin akçe
timâra mutasarrıf ve ze‘âmete müstehak olan Ali ehl-i kalem olmağla müteveffâ-yı
mezbûr yerine kâtib olmak recâsına arz itmeğın buyuruldu.

10 Recebü’l-mürecceb sene 997

KK. nr. 248, s. 135

Kitâbet-i mâliye

Mâliye kâtiblerinden Zaim Mehmed fevt olup kitâbeti mahlûl olmağın
Dergâh-ı âlî cebecilerinden olup tezkireci şakirdi olan Halil ehl-i kalem olmağın
ulûfesiyle buyuruldu.

Derkenar: Zikr olunan kitâbet arz olundukda lâzım ise virilsün deyû hatt-ı hümâyûnla fermân olunmağın kayd olunmuşdur.

10 Zilkade sene 997

KK. nr. 248, s.131

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Erbâb-ı kalemden Bilâli Mehmed ehl-i kalem olmağın mâliye kâtiblerinden vefât eden Ahmed'in yerine kâtib olmak buyuruldu.

Derkenar: Defterdâr efendi hatlıdır.

16 Zilhicce sene 997

KK. nr. 252, s. 118

Kitâbet-i mâliye

Ebnâ-i sipâhiyândan olup mâliye kâtibi olan Mustafa b. Ahmed fevt olup gedüğü mahlûldür deyû ulûfecıyan-ı yesârdan Derviş kendüye verilmek recâ itmeğın yine fevt olup gedüğü âhara verilmiş değil verilmek buyuruldu.

22 Zilhicce sene 997

KK. nr. 251, s. 180

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mâliye kâtibleri zümresinden olan Mehmed b. Selami'ye âhar gedik olup kitâbeti mahlûl olmağın ruuslu dıvan kâtibleri şâkirdânından Ahmed'e virilmek fermân olunduğuna başdefterdâr mümzâ tezkire virmeğın kayd olunmak buyuruldu.

Derkenar: Defterdâr hattıyla

18 Muharrem sene 998

KK. nr. 252, s. 149

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Bosna Beğlerbeğisi Mehmed Beğ mektup gönderüp mâliye kâtiblerinden Mehmed Bosna defterdârı olup kitâbeti mahlûldür deyû Budun ze'âmeti olan Mustafa'ya recâ itmeğın virilsün deyû buyuruldı.

Derkenar: Bâ-hatt-ı hümâyûn

Gurre-i Safer sene 998

KK. nr. 252, s. 161

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Hassa reislerden olup kitâbet hizmetinde olan Ahmet ehl-i kalem olmağla zümre-i mezbûreden müteveffâ Mehmed'in yeri mahlûldür deyû recâ itmeğın mahlûl ise virile deyû başdefterdâr mümzâ tezkire virmeğın kayd olunmak buyuruldı.

20 Rebûlâhir sene 998

KK. nr. 252, s. 232

Kitâbet-i mâliye

İbrahim Kâtib'in yerine Haydar kâtib bilâ sebep almışdır deyû girü mukarrer olmak buyuruldı.

Derkenar: Defterdâr hattı ile almış imiş

Gurre-i Zilhicceci'ş-şerîfe sene 998

A.RSK, nr. 1468, s. 1

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mâliye kâtiblerinden Mahmud fevt olup gedüğü mahlûl olmağın erbâb-ı timârdan Abdullah oğlu diğeri Mahmud'a verilmek buyuruldı.

15 Ramazan sene 999

A.RSK, nr. 1473, s. 59

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Mâliye kâtiblerinden Abdülkadir ihtiyârıyla kitâbeti akrabasından Mehmed'e ferâgat itmeğin virülsün deyû buyuruldu.

20 Safer sene elf

A.RSK, nr. 1473, s. 235

Kitâbet-i mâliye

Mâliye kâtiblerinden olan Abdi hâlâ kağıt emîni olmağla mâliye kitâbeti mahlûl kalup kitâbet-i mezbûr Abdi'nin mahlûl olan bin akçe salyânesinin beş yüz akçe sipâhî oğlanlarından Kâtib Ali'ye fermân olduğuna Başdefterdâr İbrahim Efendi müzmâ tezkire virmeğin buyuruldu.

19 Ramazan sene 1001

KK. nr. 254, s. 166

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Zümre-i mezbûreden olan Kâtib Ahmed pîr ve ihtiyâr ve marîz olmağla kitâbetini oğlu alup yevmî yedi akçe ile hazîne şâkirdlerinden olan Mehmed'e ferâgat itmeğin virilmek buyuruldu.

18 Şevval sene 1001

KK. nr. 254, s. 206

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Şikk-ı Evvel Defterdârı İbrâhim Efendi müzmâ tezkire gönderüp sâbıkâ mâliye kâtibi olup vefât iden Mehmed b. Kasım'ın yeri Abdi b. Hüsâm'a arz olundukda verilmek fermân olunmuşdur bildirmeğin buyuruldu.

21 Şevval sene 1001

KK. nr. 253, s. 210

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Başdefterdâr İbrâhim Efendi mûmzâ tezkire gönderüp mâliye kâtiblerinden Ahmed nâ-bedîd olup gedüğü mahlûl olmağın Rıdvan b. Durdu kitâbet ilminde mâhir ve müstakîm olmağla mezbûr Ahmed Beğ'e kitâbet virmek ricâsına arz olundukda fermân olunmuşdur deyû bildirmeğın mûcibince verilmek buyuruldu.

24 Şevval sene 1001

KK. nr. 253, s. 213

Kitâbet-ı ahkâm-ı mâliye

Başdefterdar İbrâhim Efendi mûmzâ tezkire gönderüp mâliye kâtiblerinden olan Ali b. Mehmed'in hüsn-ı ihtiyârıyla Hüseyin Çavuş b. Mehmed'e ferâgat eyledüğü arz olundukda fermân olunmuşdur deyû bildirmeğın mâliye kâtibleri zümresine ilhâk olunmak buyuruldu.

24 Şevval sene 1001

KK. nr. 254, s. 213

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Dergah-ı âlî çavuşlarından Hasan Çavuş oğlu Mehmed ehl-i kalem olmağla mâliye kitâbeti verilmek recâsına arz olundukda fermân olunduğuna sâbıkâ Başdefterdâr Ali Efendi tezkire virmeğın mûcibince zümre-i mezbûreye ilhâk olunmak buyuruldu.

4 Ramazan sene 1006

A.RSK, nr. 1475, s. 2

Kitâbet-i ahkâm-ı mâliye

Pirciyan kazâsından ma'zûl Mevlânâ Hamza tarîk-i kazâdan ferâgat idüp mâliye kâtiblerinden mirlivâ olan Mehmed'in kitâbeti kendüye verilmek recâ eyledüğü arz olundukda fermân olunduğuna Başdefterdar Mahmud Efendi tezkiresi mûcibince verilmek buyuruldu.

5 Ramazan sene 1006

A.RSK, nr. 1480, s. 6

Kitâbet-i mâliye

Erzurum beğlerbeğliği ile ordu-yı hümayûnda hazîne defterdârı olan Ali -dâme ikbâluhû- tezkire gönderüp mâliye kâtiblerinden sefere me'mûr olan kitâbet hizmetlerine gelmemekle mîrî ahkâm tahrîrine kâtib lâzım olmağın sâbıkâ Gence'de kul karındaşları kâtibi olan iş bu Abdurrahman için ehl-i kalem ve sâhib-i rakamdır deyû mezbûre yerine kâtib olmak recâ itmeğın zümre-i mezbûreye ilhâk olmak buyuruldu.

11 Safer sene 1015

A.RSK, nr. 1480, s. 5

XVI. YÜZYIL RUUS DEFTERLERİNDE KAYITLI MALİYE AHKÂM KATIPLERİ

Sıra No	Adı ve Unvanı	Önceki Görevi	Hâmisi	Tımar	Maaş	Tarihi	Kaynak
1	Silahdar Mustafa Bey oğlu Osman	Başruznâmecî Şakirdi				8 Muharrem sene 980	KK. 225, s. 14
2	Mehmed	Sipahi oğlanlarından				9 Rebiullevvel sene 990	KK. 239, s. 314
3	Ali	Feridun Bey'e tabî Kâtib	Defterdar Efendi tezkiresiyle			13 Rebiullevvel sene 992	KK. 242, s. 218
4	Cafer	Ektrad Sancağı Divan Katibi	Üveys Paşa Mektubuyla	14.500 akçe		22 Cemâziyelevvel sene 992	MD. 50, s. 63
5	Mehmed	Zuemâdan	Vezer Mehmed Paşa İltimasıyla			17 Cemâziyelevvel sene 992	KK. 242, s. 319
6	Şeyhî	Hamid İli Beyi Ahmed Bey'in Katibi	Serdar Ferhad Paşa mektubu	XVI.000 akçe		17 Cemâziyelevvel sene 992.	KK. 242, s. 322
7	Ali b. Fazlullah	Zekeriya Efendi mülazımı				Gurre-i Ramazan sene 992	KK. 244, s. 75.
8	Ali oğlu Hasan	Cezâyir'in mülazım kâtiblerinden	Kıbrıs Beylerbeyisinin arzı	7.000 akçe		23 Ramazan sene 992.	MD. 50, s. 162.
9	Mehmed Ferruh					28 Ramazan sene 992	KK. 244, s. 145
10	Kadri	Mısır Ruznamecisi	Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa mektubu		9 akçe yevmiye	14 Zilkade sene 992	MD. 50, s. 40
11	Mustafa	Karlı ili sancağı tımar mutasarrıfı				28 Şaban sene 994	KK. 248, s. 10
12	Ahmed	Zuemâdan				4 Cemâziyelâhir sene 994	KK. 249, s.8
13	Mehmed	Ulufeciyân-ı Yemin zümresinden			10 akçe yevmiye	9 Cemâziyelâhir sene 995	KK. 249, s. 19.

RIFAT GÜNALAN

14	Hüseyin		Baş defterdar İbrahim'in Mümza Tezkiresi			10 Şevval sene 995	KK. 249, s. 166
15	Mustafa b. Mihnet		Hazret-i Nişancı Paşa iltimasıyla			13 Zilhicce sene 995	KK. 249, s. 229.
16	Baki Mehmed b. Hasan	Mevkufatçı	Mihri Hatun iltimasıyla			13 Zilhicce sene 995	KK. 249, s. 229
17	İbrahim		Defterdar arzı ile			Gurre-i Zilhicce sene 996	A.RSK. 1468, s. 1
18	Hasan	Mâliye Katibi gediksiz				26 Rebiu'l-âhir sene 997	A.RSK. 1469, s. 3, 13
19	Hasan	Zuamadandan	Defterdar arzıyla			7 Cemâziyelevvel sene 997	A.RSK. 1469, s.13
20	Abdülkadir	Ulufeciyan-ı Yesar'dan üçüncü bölükden			On dört akçe yevmiye	13 Cemâziyelevvel sene 997	A.RSK. 1470, s. 4
21	Ali	İspir sancağı'nda tımara mutasarıf	Hızâne-i Amire Defterdarı Hasan Efendi tezkiresiyle	8.000 akçe		10 Receb sene 997	KK.248, s. 135
22	Halil	Dergâh-ı âli cebecilerinden tezkireci şakirdi				10 Zilkade sene 997	KK. 248, s. 131
23	Bilali Mehmed		Defterdar Efendi hattıyla			16 Zilhicce sene 997	KK. 252, s. 118.
24	Derviş	Ulufeciyan-ı yesar				22 Zilhicce sene 997	KK. 251, s. 180
25	Ahmed	Ruuslu Divan Katibleri Şakirdanı'ndan	Defterdar mümza tezkiresiyle			18 Muharrem sene 998	KK. 252, s. 149
26	Mustafa	Budun Zâimi	Bosna Beylerbeyi Mehmed Bey mektubu			Gurre-i Safer sene 998	KK. 252, s. 161
27	Mehmed	Hassa Reislerinden	Başdefterdar mümza tezkiresiyle			20 Rebiulahir sene 998	KK. 252, s. 232
28	İbrahim		Defterdar hattıyla			Gurre-i Zilhicce sene 998	A.RSK. 1468, s. 1
29	Abdullah oğlu Mahmud	Erbâb-ı tımarlardan				15 Ramazan sene 999	A.RSK. 1473, s. 59

MÂLİYE AHKÂM KATIPLERİ

30	Mehmed					20 Safer sene elf	A.RSK. 1473, s. 235
31	Ali	Sipahioğlanlarından	Başdefterdar İbrahim Efendi mümza tezkeresiyle		500 akçe salyaneli	19 Ramazan sene 1001	KK. 254, s. 166
32	Mehmed	Hazine şakirdlerinden				18 Şevval sene 1001	KK. 254, s. 206
33	Abdi b. Hüsam		Şikk-ı Evvel Defterdarı İbrahim Efendi mümza tezkeresiyle			21 Şevval sene 1001	KK. 254, s. 210
34	Rıdvan b. Durdur		Başdefterdar İbrahim Efendi mümza tezkeresiyle			24 Şevval sene 1001	KK. 254, s. 213
35	Hüseyin Çavuş b. Mehmed		Başdefterdar İbrahim Efendi mümza tezkeresiyle			24 Şevval 1001	KK. 254, 213

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

- BOA, A. RSK. nr. 1468, s. 1.
- BOA, A. RSK, nr. 1469, s. 3, 13.
- BOA, A. RSK, nr. 1470, s. 4.
- BOA, A. RSK. nr. 1473, s. 59, 235.
- BOA, D. EVM. nr. 26278, s. 90.
- BOA, KK. nr. 67, s. 66, 96, 133, 296, 335, 425.
- BOA, KK. nr. 225, s. 14.
- BOA, KK. nr. 239, s. 314.
- BOA, KK. nr. 242, s. 14, 75, 314, 319, 322.
- BOA, KK. nr. 244, s. 75, 145.
- BOA, KK. nr. 248, s. 10, 131, 135.
- BOA, KK. nr. 249, s. 8, 19, 166, 229.
- BOA, KK. nr. 251, s. 180.
- BOA, KK. nr. 252, s. 118, 149, 161, 232.
- BOA, KK. nr. 253, s. 210, 213.
- BOA, KK. nr. 254, s. 166, 206, 210, 213.
- BOA, MAD. nr. 2775, s. 212, 318, 529.
- BOA, MAD. nr. 7118, s. 50, 113.
- BOA, MAD. nr. 7534, s. 39, 44, 47, 620, 1220, 1264, 1396, 1425, 1695.
- BOA, MD. nr. 50, s. 40, 63, 162.

Araştırmalar

- Afyoncu, Erhan - Recep Ahışalı: "Katip", *DİA*, c. 26, Ankara 2002, s. 55.
- Ahışalı, Recep: *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülkütüblük XVIII. Yüzyıl*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları: İstanbul, 2001.
- Akgündüz, Ahmet: *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tablilleri, 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1990.

- Aydın, Bilgin: Osmanlı Bürokrasisinde Divân-ı Hümâyûn Defter Formlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (XV-XVI. Yüzyıl), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006.
- Aydın, Bilgin: “XV-XVI. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde Divan-ı Hümayun Katipleri”, *Journal of Turkish Studies*, 31/1 (2007), s. 41-49.
- Barkan, Ömer Lütfi: “H. 933-934 (M. 1527-1528) Mali Yılına ait Bir Bütçe Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV (1953-1954), s. 251-329.
- Emecen, Feridun M.: “Ali'nin Ayn'ı: XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Bürokrasisinde Kâtip Rumuzları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 35 (1994), s. 131-149.
- Emecen, Feridun M.: “Osmanlı Divanı'nın Ana Defter Serileri : Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet”, *TALİD* 3, s. 5 (2005), s. 107-139.
- Feridun Ahmed Bey: *Münşeatü's-Selatin*, c. I, s. 471-472.
- Fleischer, Cornell H.: “Preliminaries to the Study of the Ottoman Bureacracy”, *Journal of Turkish Studies*, X (1986), s. 135-141.
- Günalan, Rıfat: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Defterdarlık Teşkilatı ve Bürokrasisi: XVI. Yüzyıl Maliye Ahkâm Defterleri*, İstanbul : Kayıhan Yayınları, 2010.
- Heper, Metin: *Bürokratik Yönetim Geleneği*, Ankara 1974.
- İnalçık, Halil: “Reisülküttâb”, *İA*, c.IX, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964, s.671 -683.
- İnalçık, Halil: “Sultanizm Üzerine Yorumlar: Max Weber'in Osmanlı Siyasi Sistemi Tiplemesi”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, Sayı 7, İstanbul, Bağlam Yay. 1994, s. 5-8.
- Weber, Max: *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara, Umransayınları, 1981.
- Woodhead, Christine: “From scribe to litteratuer: the career of a sixteenth-century ottoman katib”, *Bulletin of the British Society for Middle Eastern Studies*, IX, (1982), s. 55-74.
- Woodhead, Christine: “Research on the Ottoman scribal service, c. 1574-1630”, *Festgabe and Josef Matuz, Osmanistik-Turkologie-Diplomatik*, Berlin 1992, s. 311-328.